

HEGEDŰS ATTILA

Magyar menekültek Jugoszláviában

Az 1956-os magyar forradalomról beszélve a magyarországi kutatók Jugoszláviát leginkább a Nagy Imre-ügy kapcsán emlegetik, amely még mindig nem teljesen ismert a magyar közvélemény előtt. Még kevésbé feltárt a Jugoszlávia felé menekült magyarok sorsa. Pedig az akkori Jugoszláviába 1957. december 31-ig 19.851 fő kapott menedékjogot. A Magyar Országos Levéltárban, de az illetékes belgrádi levéltárban is megtalálhatók a dokumentumok amelyek tartalmazzák a két ország közötti tárgyalásokat és levélváltásokat¹.

Köztudott tény, hogy az ötvenes években (és a későbbi évtizedekben) a titói Jugoszlávia az akkori moszkvai irányítású szocialista-kommunista blokkhoz viszonyítva szabadabb társadalomnak számított. Azt is tudjuk, hogy Titónak és az általa vezetett országnak a magyarországi forradalmi eseményekhez igen sok köze volt. Eleinte támogatta a Nagy Imre által vezetett forradalmi kormány létrejöttét, hiszen a saját, különutas szocializmusának magyarországi megvalósulását látta benne. Később, 1956. november 2-áról 3-ára virradó éjjel, Hruscsov szovjet vezetővel az adriai tengeren elhelyezkedő Brioni szigeten lefolytatott titkos tárgyalása után, fordulatot vett.² Ekkor már nem támogatta tovább Nagy Imre átalakult, koalíciós kormányát, s kommunista ellenesnek minősítette a magyarországi eseményeket, valamint a javuló szovjet-jugoszláv viszony további fenntartása érdekében, beleegyezését adta Hruscsovék által előterjesztett katonai beavatkozásról szóló koncepcióba. Ezen a találkozón megállapodtak abban is, hogy a jugoszláv fél a szovjet

---

¹ A magyar-jugoszláv vegyes bizottság tárgyalásainak jegyzőkönyvei. A tárgyalások 1956. november 22-én kezdődtek Zágrábban.

² Lásd: Veljko Mićunović: Tito követe voltam című visszaemlékezését.

megszállást követően vállalja Nagy Imre és kormányának kikapcsolását a közéletből. Ennek tudható, hogy november 4-én – csak néhány órával a szovjet katonai intervenció előtt – a jugoszláv külügyminisztérium menedékjogot ajánlott fel Nagynak és az „arra érdemesülteknek”, azaz a Nagy-kormány kommunista tagjainak.³ A budapesti jugoszláv nagykövetség épületébe menedékjogot élvező magyar miniszterelnököt a diplomaták többször is megkísérelték rávenni a posztjáról való lemondásra. Többször kapott olyan felszólítást, hogy ismerje el az időközben Szolnokon megalakult Kádár János vezette szovjet bábkormányt, amit Nagy Imre határozottan elutasított. Mindenesetre a magyar kormányfő volt a legnevesebb magyar menekült jugoszláv területen, még ha ez a menedék csak november 21-éig tartott, amikor is Kádárék, csellel a nagykövetség épületének elhagyására bírták, és másnap a romániai Snagovba internálták őket. Nagy Imre későbbi sorsa közismert a köztvélemény előtt.

Köztudott az is, hogy a magyar forradalom és szabadságharc leverését követően, Magyarországot hozzávetőlegesen 200 000 menekült hagyta el. A menekülthullám nyugat és dél felé irányult, azaz Ausztria és az akkori Jugoszlávia felé, mivel ezek a határszakaszok voltak átjárhatóak.

A korabeli jugoszláv kormány a forradalom leverését követően nem akadályozta meg az országba történő magyar menekültek beözönlését. Közvetlen november 4-ét követően már megindultak a menekültek a déli határszakasz felé. Eleinte néhány százan, de a hónap végére számuk már több ezerre növekedett. Amikor az osztrák-magyar határt 1957. januárjában lezárták a magyar és szovjet fegyveresek, Jugoszlávia maradt a menekülés egyetlen útja. Itt jegyzem meg, hogy a jugoszláv hatóságok 1956 novemberében még napi rendszerességgel toloncoltak vissza a földjükre menekült magyarokat. Később ez a magatartásuk megváltozott. Tito tömbökön kívüli, kommunista állama külpolitikai okokból ekkor már betartotta a nemzetközi menekültügyi egyezmény előírásait és biztosította a továbbutazás lehetőségét is a magyaroknak.

Az akkori jugoszláv kormány nem sok adatot közölt a menekültek számát illetően. Az első ilyen – amit egyébként az összes napilap kö-

---

³ Itt meg kell jegyezni, hogy a szerb történetírásban még ma is fellelhetők azok a téves állítások, miszerint Nagy Imre kért volna menedékjogot Jugoszláviától.

zölt – 1957. január 21-én kerül napvilágra⁴. E szerint addig 7958 menekült érkezett az ország területére, másnap pedig még 643 személy érkezéséről számoltak be. Az utolsó jelentést, amit a közvélemény is megtudhatott, a Jugoszláv Külügyi Államtitkárság április 6-i közleményéből⁵ ismerhetjük. A menekültek száma akkorra már elérte a 18 799-et. Közülük akkor 2134 személy visszaköltözött Magyarországra, 870-en valamelyik nyugati országba távoztak, 430-an pedig Jugoszláviában telepedtek le. A befogadótáborokba 15 785-en maradtak. Arról, hogy hogyan alakult később a sorsuk, már nincs hivatalos adat.

A menekültek első hulláma 1956 októberének végétől december közepéig érkezett Jugoszláviába. Ebből kiderül, hogy a forradalom leverése előtt is érkeztek magyar állampolgárok az ország területére. Erről 2003 májusában igen érdekes interjút adott nekem Baráth Károly, aki akkor a Szabadka melletti hajdújárasi szövetkezet igazgatója volt. Elmondta, hogy még a forradalom ideje alatt magához hívatta Marušić Stipan, Szabadka városelnöke (polgármestere), aki kiküldte Palicsra az ún. titó-villába, hogy felügyeljen arra a 18 ÁVH-s (Államvédelmi Hatóság) tisztre, akik november 1-én menekültek Jugoszlávia területére. Közülük dr. Vörös Balogh István volt a legmagasabb rangú tiszt: ő volt a forradalom előtt Csongrád megye rendőrfőkapitánya. Ott tartózkodásuk alatt Baráth volt megbízva a felügyeletükkel. Velük többször beszélgettek különböző jugoszláv hatóságok, elsősorban az állambiztonsági szolgálat emberei. Ezekről a beszélgetésekről szóló beszámolók azonban még sajnos zárlat alatt vannak valamely belgrádi levéltárban. November 4-i szovjet beavatkozás után mindegyik ÁVH-s visszaköltözött Magyarországra, és visszaállították őket régi pozícióikba.

Az igazi menekülthullám a forradalom leverése után indult meg. Számuk azonban ekkor még nem volt jelentős (nem érte el a heti 200 főt, november 26-ig 650-en érkeztek), mivel legtöbbször az Ausztria felé vezető utat választották. Az ideiglenes befogadó központokat a határmenti (zömmel magyarok által lakott) településeken állították fel. Tudjuk, hogy ilyen táborok voltak Horgoson (a Kárász kastélyban), Királyhalmán (a szövetkezeti otthon épületében, a Zsiga-telepen

---

⁴ Lásd a Magyar Szó napilap 1957. január 21-i számát.

⁵ Lásd a Magyar Szó 1957. április 6-i számát.

és az egykori iskolában), Hajdújárason (a mai helyi közösség épületében, a kastélyban), Palicson, Magyararkanizsán (a régi iskolában, a Vigadó épületében, a fürdőben, a vasútállomás mellett és az új iskola területén), Écskán, Zomborban (a Kaszinó épületében, a kaszárnya területén, a börtön egyik szárnyában és a Horvát Kultúregyesület épületében), Bajmokon (a mai helyi közösség épületében és a Jedinstvo-Egység Kultúregyesületben), Madarason, Szenttamáson, Krivaján (a Fenbach birtokon), Eszéken (az ún. Macskamama-tanyán), Csáktornyan stb.

Később az itt tartózkodó menekülteket az ország belsejébe szállították, például a Matarušкаи- a Vrnjačkai- és a Niši Gyógyfürdőkhöz, a macedóniai Kruševóba, a horvátországi Gerovóba stb. Ez utóbbi a visszaemlékezők szerint valamiféle központi láger volt, amelyben elsősorban a külföldre igyekvő menekülteket helyezték el. A Fiume fölött elhelyezkedő gerovói táborban uralkodó körülményeket, a híres Mecseki Láthatatlanok nevű katonai csoport parancsnoka, Kubicza János egyszerűen „haláltáborként” és „gulággként” jellemezte.

Kutatásaim során sikerült megállapítani az akkori Jugoszláviában létesített befogadó központok és menekülttáborok helyszíneit. Ilyen központokat létesítettek szinte az összes tagköztársaság területén. Jelentősebb táborok, 1957. május 9-éig a következő helyeken létesültek:

1. Brestanica (Szlovénia)	547
2. Bizeljsko (Szlovénia)	237
3. Maruševac (Horvátország)	512
4. Eszék/Osijek (Horvátország)	1.283
5. Virovitica/Veróce (Horvátország)	194
6. Kapronca/Koprivnica (Horvátország)	178
7. Čakovec/Csáktornya (Horvátország)	642
8. Tuheljske Toplice (Horvátország)	254
9. Ilok/Újlak (Horvátország)	618
10. Gerovo (Horvátország)	1.598
11. Bela Crkva/Fehértemplom (Szerbia)	637
12. Mataruška Banja (Szerbia)	786
13. Sokolac (Bosznia)	1.616
14. Oteševo és Carina (Macedónia)	793

15. Kruševo (Macedónia)	550
16. Srbobran/Szenttamás (Szerbia)	542
17. Indjija (Szerbia)	570
18. Niška Banja (Szerbia)	559
19. Bogatić (Szerbia)	215
20. Vranjska Banja (Szerbia)	285
21. Nerešnica (Szerbia)	304
22. Bajina Bašta (Szerbia)	679

A határ menti táborokban – ahol a helyi lakosság zömmel magyar volt – családok és egyedülállók egyaránt éltek, a hivatalos magyar látogatók szerint is jó körülmények között. A visszaemlékezők többsége, akik akkor a táborokban tevékenykedtek, beszámoltak arról, hogy a menekültek elszállásolásakor külön ügyeltek arra, hogy külön helyezték el a nőket, a férfiakat és a házaspárokat. A táborparancsnokok általában magas rangú, (a visszaemlékezők szerint, művelt), több nyelven beszélő tisztak voltak, mellettük több állambiztonsági tiszt – többen magyar nemzetiségűek, hogy szót értsenek a magyar állampolgárokkal. Felvették a menekültek adatait, 18 kérdést tartalmazó úrlapot kapta, amelyet még a helyszínen ki kellett tölteniük, fényképet készítettek róluk, ujjlenyomatot vettek, feljegyezték, ki hová szeretne távozni. Szabadon dönthettek arról, hogy tovább mennek-e nyugatra, vagy maradnak Jugoszláviában. Minden délelőtt 9 és 10 óra között a táborok falára kifüggesztett tábláról leolvashatták, hogy mely ország mennyi és milyen végzettségű menekültet fogad. Az ételmelet elsősorban a helyiek biztosították, az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága és a Nemzetközi Vöröskereszt anyagi támogatásából. Egyébként az ezekről szóló dokumentumok az egykori tagköztársaságok belügyminisztériumainak levéltárában vannak.

Minden táborban működött magyar önkormányzat, amelyik intézte a többiek ügyeit, döntött a vitákban, tartotta a kapcsolatot a tábor vezetőivel stb. Kaptak magyar és nyugati újságot, hallgattak rádiót, kijártak a faluba vagy a városba, barátkoztak a helybeliekkel. Több településen közösen rendeztek a helyi kultúregyesületekkel különböző programokat.

A Jugoszláv Külügyminisztériumban megtalálható levéltári adatok szerint⁶ 1958. januárjában Jugoszláviába menekült összesen 19 851 fő. Közülük:

Külföldre távozott	16 016 fő
Magyarországra visszatelepült	2 766 fő
Jugoszláviában letelepült	620 fő
Elhunyt	9 fő
A táborból megszökött	101 fő
Akkor még Jugoszláviában tartózkodott	339 fő

A külföldre távozottak országokénti megoszlásban:

Argentína	14
Ausztrália	1.499
Ausztria	380
Belgium	2.272
Brazília	566
Chile	5
Dánia	210
Anglia	89
Finnország	1
Franciaország	2.446
Hollandia	67
Írak	1
Olaszország	170
Izrael	167
Latin-Amerika	343
Dél-afrikai Unió	5
Kanada	1.765
Kuba	6
Norvégia	352
Új-Zéland	7
USA	2.505

---

⁶ A magyar-jugoszláv vegyesbizottság jelentése.

Svájc	734
Svédország	1.283
Uruguay	3
NSZK	1.124
Törökország	2

Egyetemista és főiskolás menekültek

A csaknem húszezer magyar menekült közül 2.092-en voltak egyetemisták vagy főiskolások⁷. Ők nem voltak külön elszállásolva, s szinte valamennyi befogadó központba és menekülttáborba megtalálhatóak voltak.

Érdeemes idézni egyik menekülttáborban tartózkodó magyar egyetemista csoport leveléből, melyet nyugatra juttattattak, s 1957. május 15-i számában a Bécsben szerkesztett Nemzetőr című folyóirat le is közölt

Levél Jugoszláviából

Bajtársak!

Kérünk benneteket, hogy sorainkat közöljétek le lapotokban. Több hónapja tartózkodunk Jugoszláviában és eddig még semmi intézkedés nem történt tovább-szállításunk érdekében.

Mi, Jugoszláviába menekült magyar egyetemisták mélyszégyenrel aggódással tekintünk jövőnk sorsunk elé. Becsülettel helytállunk az októberi szabadságharc dicsőséges napjaiban és azután is minden cselekedetünk arra irányult, hogy ellenáljunk a moszkovita irányítás alatt álló Kádár kormány parancsainak. Emiatt el kellett hagynunk Magyarországot. Ekkor már Ausztria felé lehetetlen volt az út.

Sajnos már belefáradtunk a kérvények írásába, melyekben kértük tovább-szállításunkat és továbbtanulásunk biztosítását. Végül az itteni Menekültügyi Főbiztoshoz írtunk, de az még csak válaszra sem méltatta. Miért feledkeztek meg rólunk! S Ti miért nem léptek fel érdekünkben!

Kérésünk: Hozzátok tudomására az illetékes szerveknek, hogy történjék valami érdekünkben.

Üdvözlettel:

Egy jugoszláviai tábor egyetemistái

---

⁷ Szintén a magyar-jugoszláv vegyesbizottság jelentése alapján.

A levél megjelentetése után, újabb levelet intéztek a lap szerkesztőségéhez⁸:

Kedves Bajtársak!

Megkaptuk a nemzetőr számát, amelyben rólunk is szó esik.

Hogy lássák a való helyzetet leírjuk az egyik tábor életét. 1800 m. magas hegy tetején épült, régi laktanyában vagyunk elszállásolva, melyet még a múlt században építettek. Nincs elegendő élelem, víz, latrina (2000 ember részére összesen kettő áll rendelkezésre). Tisztálkodási eszközök hiányában sem mosakodni, sem mosni nem tudunk rendszeresen. A laktanya szöges dróttal van körülvéve, a tábor területét nem hagyhatjuk el. Éhesek vagyunk. Nem tudjuk mi lesz a sorsunk, de egyre rosszabb. A rendőrök gumibottal járnak... Tegnap meghalt egy kisgyerek. Aggódunk gyermekeinkért. Ápolatlanok és betegek vagyunk. Ma a második anya ment szülni, de Úristen milyen körülmények között! Szülőotthon, ahol nincs WC, ahol egy ágyban két anya fekszik. Az anyákat, gyerekeket nem fürdeti senki, ha van víz, ezt a szülőanyának kell megcsinálni.

Mit írjak még! Hogy a környék lakossága gyűlöl minket, mert kiússzuk a forrásból a vizet, mert a pataokban mosdunk és állataik nem isszák meg a szappanos vizet! Mit írjak! Segítsé! De lesz-e aki meghallja! A jó Isten legyen velünk és segítsen meg minket!

A magyar egyetemisták és főiskolások jugoszláviai továbbtanulásáról a belgrádi kormány nem gondoskodott, hanem az időközben nyugaton megalakult Szabad Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége tett meg mindent kimenekítésük ügyében. A szervezet liechtensteini alakuló gyűlésen elfogadott egyéves munkaprogram legfontosabb feladata a diákok továbbtanulása volt. Az ösztöndíj és tanulmányi lehetőség nélkül lévő diáktársak megsegítésére a következő fontossági sorrendben szándékoztak közbenjárni: Jugoszláviában lévők, ausztriai táborokban maradtak, olaszországi diákok, a más ösztöndíjat igénylő diákok – szociális helyzetük szerint, valamint a továbbképzést igénylők és az egyetemi sorba lépők.

Ösztöndíj terén a diákok helyzete változó volt. Párizsban, 1957 őszén a titkárság jelentése szerint Ausztriában az egyetemisták 35 százaléká-

---

⁸ A Nemzetőr 1957. június 1-15-i száma.

nak, Franciaországban 7, Olaszországban 51, Angliában 27, az USA-ban 38 és Kanadában 56 százaléknak nem volt ösztöndíja, míg Jugoszláviában és Argentínában senki sem kapott támogatást.

Egymáson is sokat segítettek a diákok. Legtöbbször a helyi csoportok kezdeményezésére indult a segélyakció. A Svájci Magyar Diákszövetség 1957 tavaszán a tagság szerény ösztöndíjából gyűjtést rendezett, amiből két, Jugoszláviában lévő diáknak – Jan Istvánnak és Kenderessy Péternek – jutott egy évre ösztöndíj. Miután beadták az összegyűjtött alaptőkét a svájci segélyszerveknek, azt megtöbbszörözték és összesen tizenegy diák került ki a táborkból ennek az akciónak az eredményeképpen.

A segélyakciók lebonyolításában, az összegyűjtött pénz vagy más anyagi segítség közvetítésében a szövetség központi szerepet vállalt. A liechtensteini közgyűlésen Ferencz Oszkárt, a kanadai küldöttet jelölték ki az ügy intézőjének. Ferencz Oszkár igen élelmes embernek bizonyult, minden bonyolult ügyre volt hatásos, de legalábbis tetszetős megoldása.

Később az európaiakon kívül az Észak-Amerikai diákok is akcióba léptek, amikor megkezdődött a jugoszláviai menekülttáborok felszámolása. Kieszközölték tehetős amerikai szervezeteknél, hogy létesítsenek egy kölcsönalapot, melynek „első haszonélvezői azok a diákok lettek, akik több mint egy évet töltöttek a táborkban”.